

Kultурne krajine – dediščina v prostoru razvite slovenske kulture

prof. dr. Živa Deu

**Priložnosti dediščine slovenskega podeželja
ICOMOS Slovenija, Fakulteta za arhitekturo
16. april, 2019**

Posebnost slovenskega nacionalnega ozemlja – raznolikost naravnih in kulturnih krajin

Majhno ozemlje Slovenije, prostor naselitve naših prednikov, odlikuje izjemna raznolikost naravnih in kulturnih krajin - naravne danosti prostora je s svojim delom dopolnil človek.

“Človek se je naravni raznolikosti slovenskega ozemlja prilagajal in ustvarjal različne oblike krajinske urejenosti skozi tisočletja. Osnovna zgradba kulturne krajine, razmerje med gozdnimi, bolj naravnimi zemljišči in kmetijskimi površinami ter poselitvenim vzorcem naj bi se vzpostavila že v času kovinskih dob, ugotavlja zgodovinarji.” Marušič, Janez. 1998: Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji. MOP, Ljubljana

Vse se spreminja

Nedvomno so v dolgem časovnem traku slovenske zgodovine krajine doživljale spremembe. Spremembe pa so bile kakovostne – razvoj je bil zvezen in v sožitju s kulturnimi vplivi, razvojem in naravnimi danostmi so se izoblikovale kakovostne in likovno privlačne kulturne krajine.

Grajene strukture in kulturne krajine

Značilne kakovosti kulturnih krajin, ena od določilnic kakovosti je tudi likovna privlačnost, sooblikujejo (so sooblikovale) tudi grajene strukture – naselja in arhitekture (poselitev kulturnih krajin).

Ali povedano drugače:

naselja in stavbe ki so se v večstoletnem razvoju (zagotovo od srednjega veka dalje) oblikovale skladno z naravnimi in od človeka že ustvarjenimi dejavniki, so pomembne določilnice in nosilke kakovostnega značaja kulturnih krajin.

Vrednosti kulturnih krajin

Ker so graditelji naselij in stavb, razvijale so se v sožitju s splošnim razvojem, tuje kulturne vplive z lastno ustvarjalno močjo izvrstno prilagodili ne samo naravnim in ustvarjenim danostim, ampak tudi kulturi in duhovnemu življenju človeka v prostoru naše naselitve, so se izoblikovale samosvoje krajinske značilnosti.

Okolju prilagojene grajene strukture dajejo kulturnim krajinam pečate posebne privlačnosti, prepoznavnosti, posebnosti, izjemnosti, neponovljivosti - določajo njihovo identiteto, ki je ni moč srečati nikjer v sosedstvini, tudi ne v sicer sorodnih krajinskih območjih.

Identitetne vrednosti kulturnih krajin: vidna (likovna) privlačnost, prepoznavnost, enkratnost, izjemnost (identiteta), pričevalnost in drugo.

Zemlja kranjska, draga mati,
kdaj bo utihnil nain jok?
Al' kdaj bova vid'la vstatि,
bratov jaz, ti čast otrók?

Glej, kak' ljubi sreča tebe,
ti drži odprt svoj rog,
Kranj'c, ozri se okrog sebe,
nje dari štej krog in krog!
[...]

France Prešeren,
Elegija svojim rojakom

Identiteta v očeh občutljivih opazovalcev

Popotnik in angleški naravoslovec in kemik sir Humphry Davy je v svoj dnevnik, ki ga je pisal med potepanjem po evropskih deželah v začetku devetnajstega stoletja zapisal, da je dolina Save od Ljubljane do Podkorena najlepše, kar je v Evropi videl. Nepozabni so se mu zdeli pogledi na pokrajino v celoti, v kateri so slikoviti gradovi kraljevali nad čednimi vasicami, ki so bile položene po obronkih in ob podnožju gričevja.

Spet drugi popotnik, Dunajčan Kreil, je med potjo po Krasu in Vipavski dolini zaklical: »Solnce, stoj!«, zato da bi tem dalje mogel gledati to redko lepo zemljo, v kateri hiše niso bile iz opeke in lesa kakor v Avstriji ali na Koroškem, na njegovo presenečenje so bile zidane iz mogočnih kamnov in so dajale deželi vinske trete, dehtecih rdečih breskev in mračnih cipres nekak viteški značaj.

Arhitekturne regije in krajine

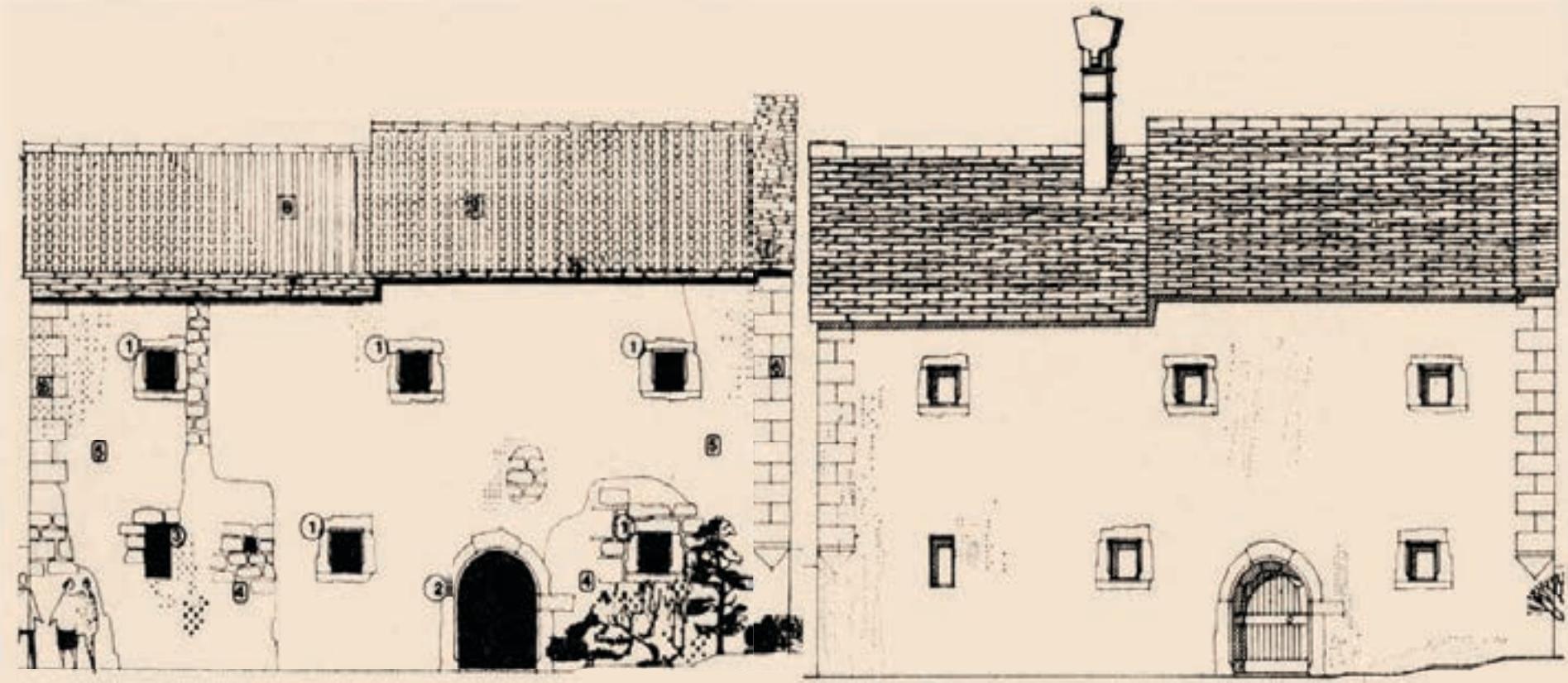
V sozvočju z mednarodnimi in domačimi smernicami varovanja temeljnih določilnic kulturnosti krajin je bila pred desetletji (naročilo MOP) izpeljana raziskava grajenih struktur Slovenskega podeželja s ciljem razkritja njihovih **identitetnih značilnosti in vrednosti**.

1. SOŠKO VIPAVSKA
2. KRAŠKO - PRIMORSKA
3. IDRIJSKO - TRNOVSKA
4. NOTRANJSKO – BRKINSKA
5. GORENJSKA
6. LJUBLJANSKA
7. RIBNIŠKO – KOČEVSKA
8. BELOKRANJSKA
9. DOLENJSKA
10. ZASAVSKA
11. SAVINJSO – KOZJANSKA
12. KOROŠKA
13. DRAVSKA
14. POMURSKA

Prostorske enote imenovane arhitekturne regije in arhitekturne krajine so bile določene na osnovi ugotovljenih razlik v identitetnih značilnostih v oblikovanju naselij, dominant in stavb. Določene prostorske enote niso vezane na nobene druge meje /politične, geografske/.

Arhitekturna regija (14) je prostorska enota, v kateri so spoznane (ugotovljene) skupne identitetne značilnosti v oblikovanju naselij, dominant in stavb (lega, uporaba gradiv, izvedba konstrukcije, oblikovanje stavbnega volumna , likovno oblikovanje arhitekturnih členov.)

Določilnice raznolikosti kulturnih krajin

Identitetne značilnosti grajenih struktur so bile določene na osnovi analiz materialnih in pisnih virov /velika mesta: Ljubljana, Maribor, Celje, Koper so bila v analizo izključena le kot okolja posredovanja vplivov/. Opazovanje /analiza/ grajenih struktur je bilo razčlenjeno na tri nivoje:

1/ NASELJE 2/DOMINANTE 3/STAVBE IN STAVBNE KOMPLEKSE

1/ NASELJE

Značilnosti glede na :

- a. Položaj naselja
- b. Razporeditev naselja
- c. Oblikovanje naselja

2/DOMINANTE, POSEBNOSTI

Značilnosti glede na:

- a. Pomen v pokrajini
- b. Razmerje do naselja
- c. Dominante ali posebnosti glede na vrste in specifiko

3/ STAVBE

Značilnosti stavbnih kompleksov domačij, arhitekturnih kompleksov, stavb glede na:

- a. Razporeditev stavb
- b. Velikostna razmerja stavb
- c. Strehe
- d. Arhitekturni členi

Bogastvo raznolikosti

1 Soško Vipavska arhitekturna regija

2 Kraško primorska arhitekturna regija

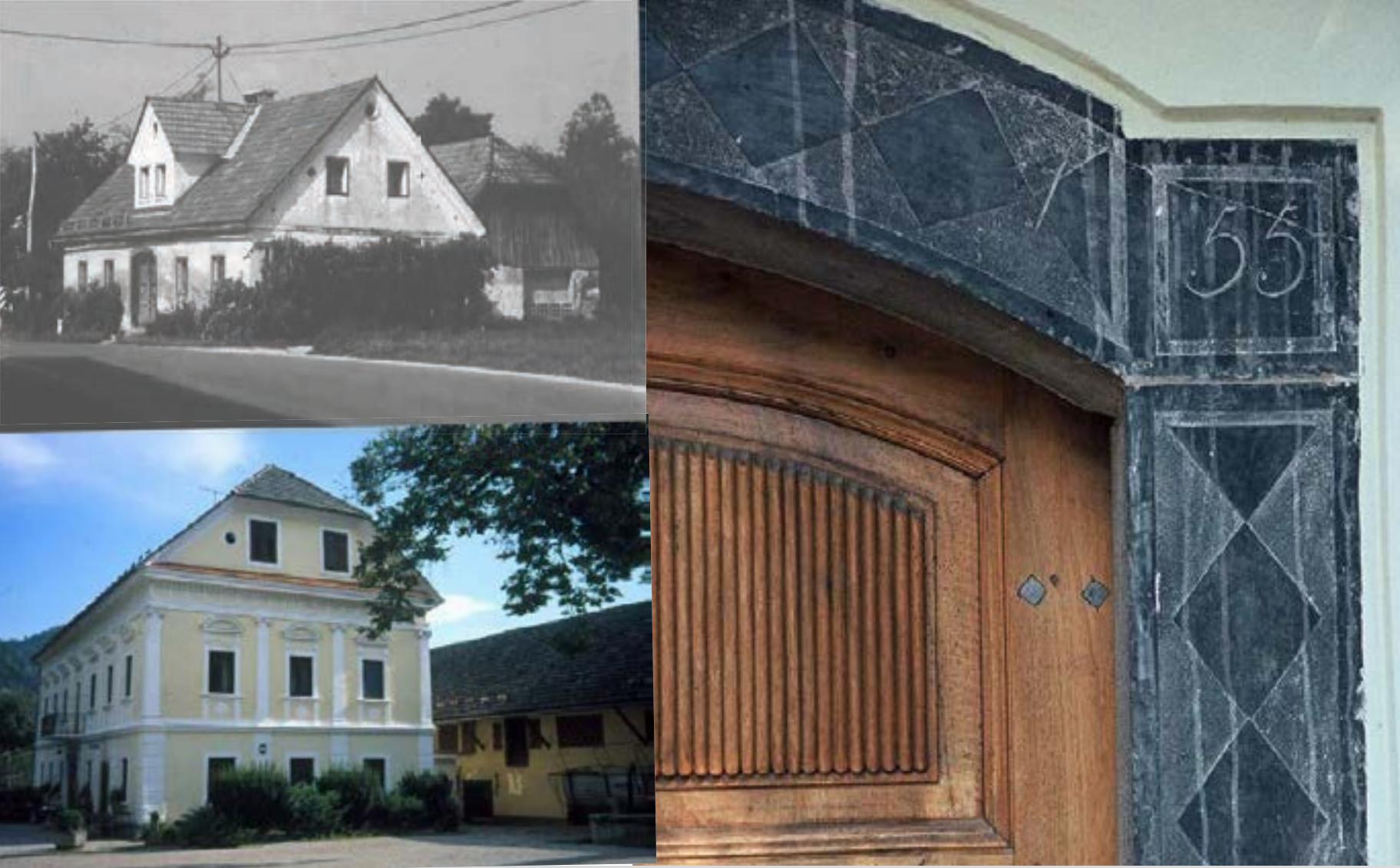
3 Idrijska arhitekturna regija

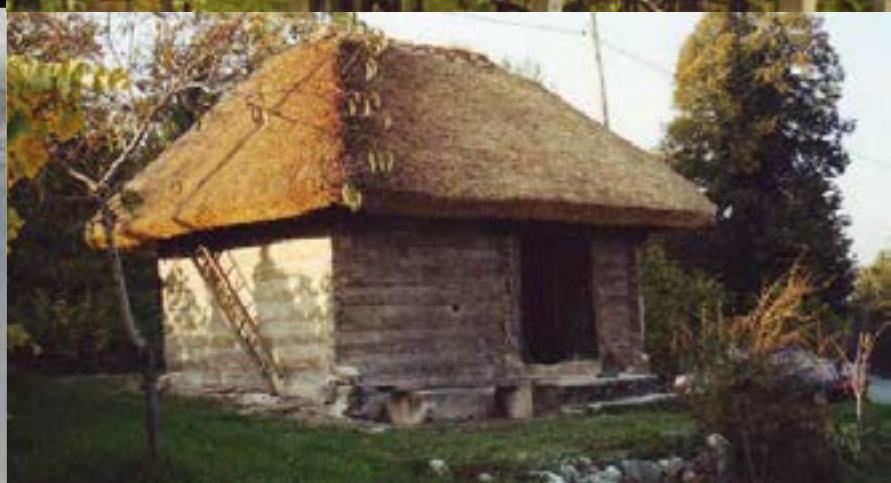
4 Notranjsko brkinska arhitekturna regija

5 Gorenjska arhitekturna regija

6 Ljubljanska arhitekturna regija

8 Belokranjska arhitekturna regija

7 Ribniško kočevska arhitekturna regija

8 Belokranjska arhitekturna regija

9 Dolenjska arhitekturna regija

10 Zasavska arhitekturna regija

11 Savinjsko kozjanska arhitekturna regija

12 Koroška arhitekturna regija

13 Dravska arhitekturna regija

14 Pomurska arhitekturna regija

Določilnice skupnih značilnosti - povezovalne značilnosti

kot dodane vrednosti

identitetnih grajenih struktur v kulturnih krajinah slovenskega nacionalnega ozemlja

Povezovalne – skupne značilnosti so:

1. Domišljena uporabnost /prilagoditev načinu življenja/
2. Okolje varčna gradnja /avtohtona gradiva, prilagoditev terenu, usmeritev prostorov, merilo človeka, .../
3. Lepo oblikovanje celote in posameznih stavbnih členov

Sklepne ugotovitve:

Grajene strukture v slovenskih kulturnih krajinah so:

- izvrstno prilagojene različnim naravnim in ustvarjenim danostim - vrednost raznolikosti,
- domišljeno izkoriščajo naravne vire – vrednost i racionalne in okolje varčne gradnje ,
- so lepe, oblikovane so skladno z v času gradnje široko uveljavljenimi merili lepega in prežete z lastno ustvarjalnostjo – umetnostna vrednost.

Smernice:

Zato bi morale biti identitetne značilnosti grajenih struktur uporabne kot temeljno vodilo in opora načrtovalcem pri snovanju potrebnih sprememb z upoštevanjem splošno veljavnih načel, da ima:

1/ prenova prednost pred gradnjo novega - podedovane, grajene strukture je potrebno zaradi različnih vrednosti prilagoditi novim zahtevam bivanja tako, da se v največji možni meri ohrani izvorno;

2/ novo pa mora biti oblikovano z upoštevanjem razpoznavnih značilnosti v prostoru obstoječih identitetnih grajenih struktur!

I FEEL
SLOVENIA

Sedanjost ali realnost

Dediščino prostora, naselij in stavb identiteto izgubljamo, jo celo zavestno uničujemo.

[...]

Kar ni tuje, zaničuješ,
starih šeg se zgublja sled,
pevcev svojih ne spoštuješ,
za dežele čast si led! –

[...]

France Prešeren,
Elegija svojim rojakom

Naselja

Z novimi posegi, ki so vse opaznejši, pa slovenske kulturne krajine izgubljajo velik del svojih kulturnih vrednot. K njihovi očitni degradaciji prispeva široko razmaknjena in neustrezna pozidava prostora.

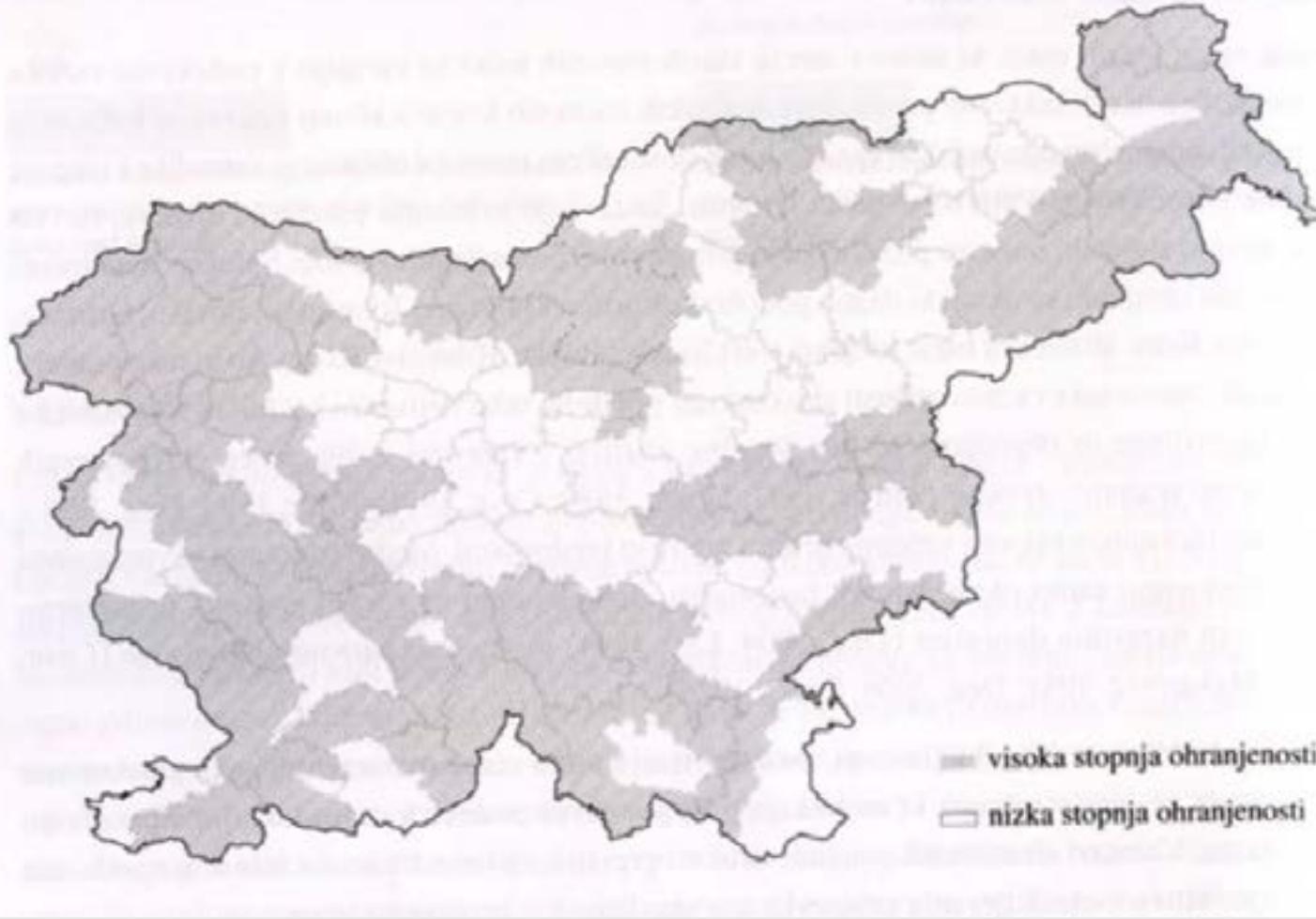

Stavbe

- Obstojče grajene strukture propadajo
- Prenove niso kakovostne
- Novogradnje so globalne

Ugotovljeno je:

60% arhitekturnih regij ima identitetne grajene strukture še razpoznavne

40% arhitekturnih regij nima več razpoznavnih identitetnih grajenih struktur

Smernice za nadaljnji razvoj

- Prepoznavanje
- Široko promoviranje
- Podpora stroke
- Izobraževanje izvajalcev
- Podpora lokalne skupnosti /politike/

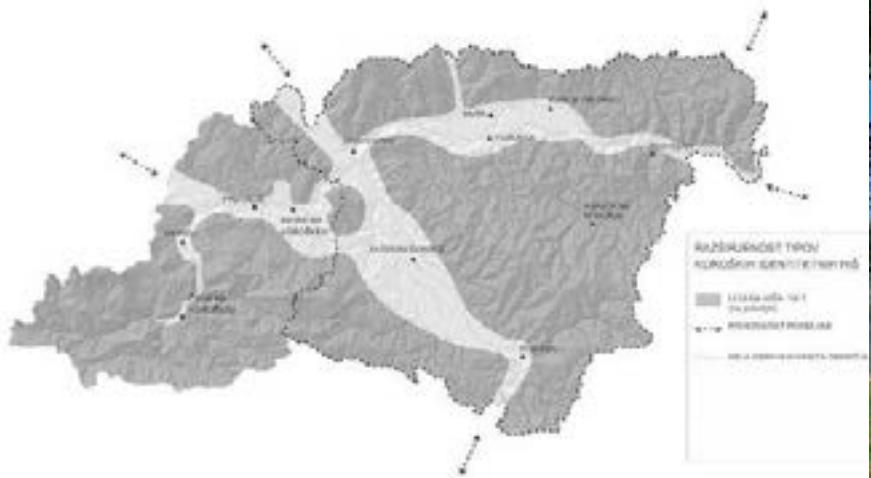

Vzorčni primer - pot - neuspeli poskus

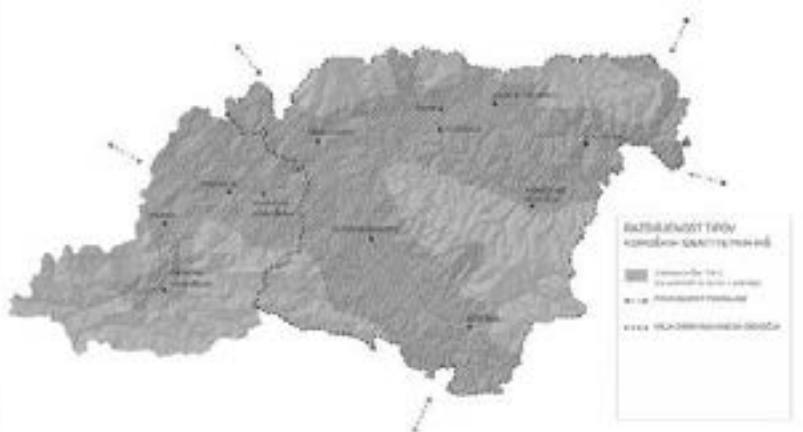
Lesena hiša – tip 1

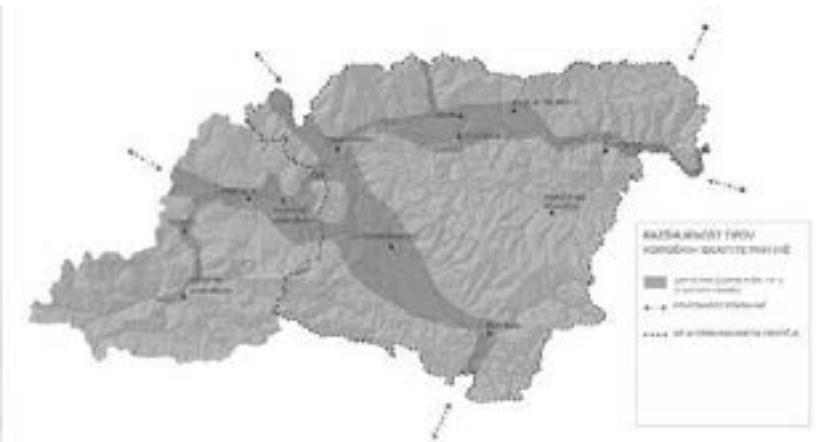
Prepoznavanje in široko promoviranje /predavanja, brošure, monografije, delavnice,

...

Zidana hiša – tip 2

Zidana hiša – tip 3

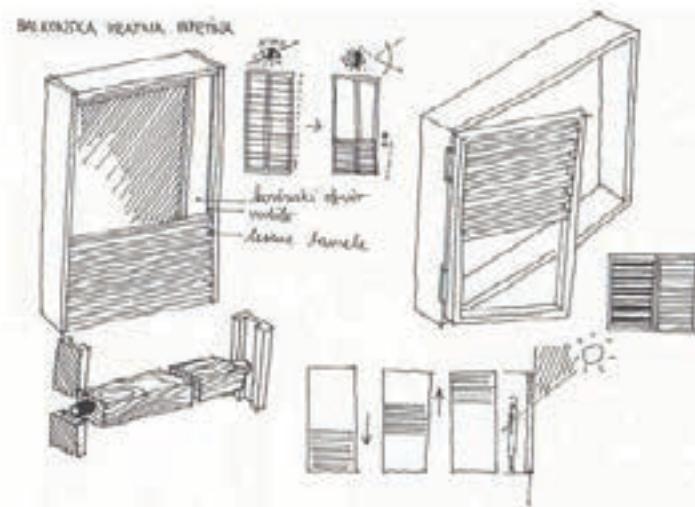
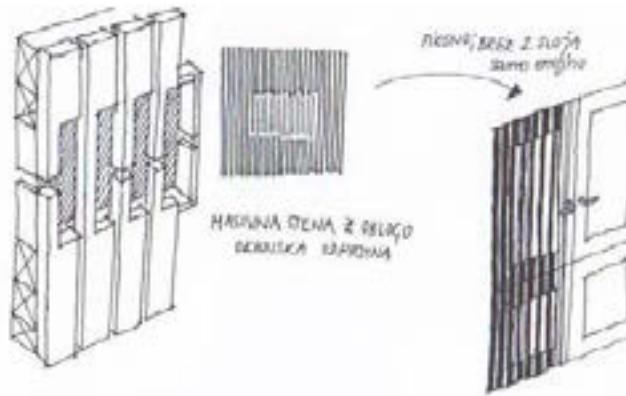
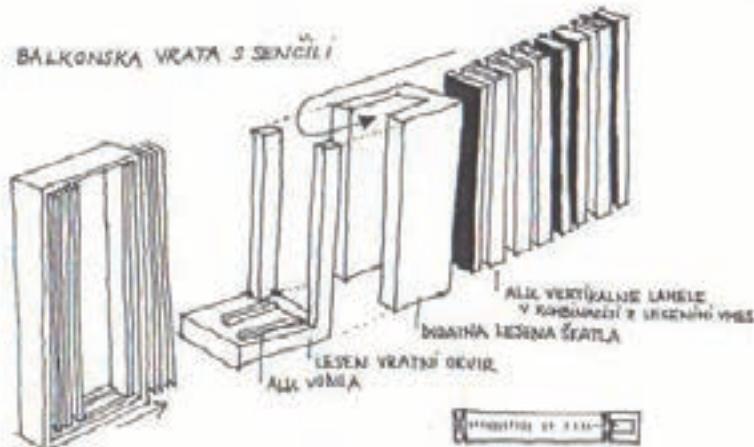
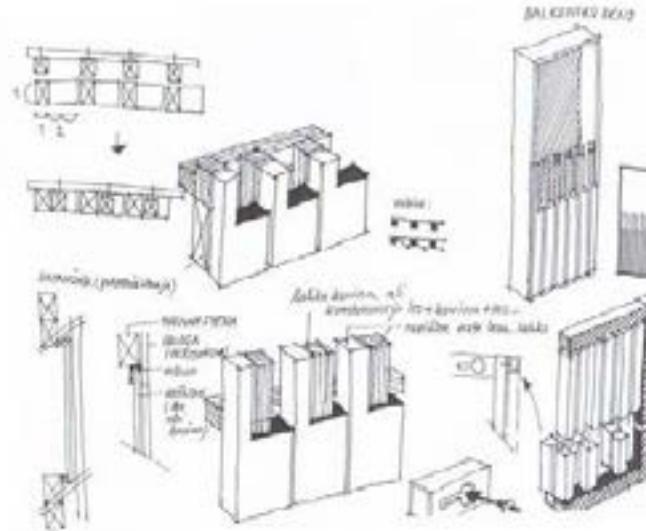

Izobraževanje izvajalcev

1.1

Stavbno pohištvo

- Podpora lokalne skupnosti /oblikovanje dodatnih predpisov, izvedba izobraževanj, izvedba kataloga z primernimi stavbnimi členi in načrti, postavitev vzorčnih primerov, .../

- Podpora stroke

Kako ohranjati kakovostno podobo kulturnih krajin – arhitekturno in urbano sestavino ?

Kako doseči sladno združitev preteklega in sedanjega?

»Preglej stare hiše, ohranjene in tiste v muzejih in prouči iz kakšnega materiala so izdelani posamezni sestavnici. V njihovi izdelavi se namreč zrcalijo v stoletjih oblikovane izkušnje posameznikov in širših skupnosti. Sam jim popolnoma zaupam.“

»Seveda nimam nič proti pridobitvam moderne dobe, pa naj gre za razsvetljavo, ogrevanje ali straniščno školjko, a sprašujem se, če je že tako, zakaj pri vsem tem malo bolj ne spoštujemo svojih običajev in načina življenja. Zakaj bolj ne **spoštujemo tradicije**, jo varujemo ter njej ustrezno ne prilagodimo vse novo in izboljšano.«

Jun'ichiro Tanizaki. Hvalnica senci. Ljubljana: Študentska založba, 2002.

V PREMISLEK, RAZMISLEK IN HVALA ZA POZORNOST!